

СЭДЭВ 13. ХУВЬ ХҮНИЙ ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГА

Сэдвийг судлахын ач холбогдол, үр дүн

Энэ сэдвийг судалснаар хувь хүнд тохиолддог эрсдэл, түүнийг хэрхэн удирдах талаар онолын мэдлэгтэй болж, хувь хүн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх болон эрсдэлийн удирдлагын аргуудыг нөхцөл байдалдаа тохируулан ашиглах чадварыг эзэмшинэ.

Тулгуур ойлголт

- Эрсдэл
- Хувийн эрсдэл
- Хариуцлагын эрсдэл
- Санхүүгийн эрсдэл
- Эд хөрөнгийн эрсдэл
- Хувь хүний эрсдэлийн удирдлага

13.1 Эрсдэлийн тухай ойлголт

Германы тэрбумтан Бодо Шефер хэлэхдээ: “... Амьдрал гэдэг үргэлж уянгалаг, гэгээн нотоор бичигдсэн симфони биш шүү дээ! Энд бараан, гүн хар нүргээн ч тохиолдоно. Хэн өөрийн үнэ цэнийг ухамсарлана, тэр бэрхшээлээс айх шаардлагагүй...” гэж хэлсэн байдаг. Үнэхээр амьдрал бол тэмцэл. Амьдралд сайн, муу, сайхан, муухай зүйл байнга тохиолддог. Эрсдэлгүй амьдрал гэж огт байдаггүй. Баян ч бай, ядуу ч бай хүн болгонд өөр өөрийн гэсэн эрсдэл, тулгамдсан асуудлууд байдаг. Мөнгөтэй, хөрөнгө чинээтэй хүнийг хараад хүмүүс энэ хүнд мөнгө, ер нь бүх юм байна юунд зовох вэ? гэж боддог. Гэтэл тэр чинээлэг хүнд ч эрсдэл учирч болно. Мөнгөөр бүх асуудлыг шийдэж болохгүй.

Хүн сайхан мөрөөдөлтэй амьдрах хэрэгтэй. Мөрөөдөл бол таныг одоо, ирээдүйд аз жаргалтай болгох чухал зүйлийн нэгэн. Та өөрийн мөрөөдөл дээрээ үндэслэж амьдралын зорилгоо тодорхойлно. Хүн болгонд өөрийн гэсэн амьдралын зорилго байх хэрэгтэй. Амьдралын зорилго агуу байж хэмээн ирээдүйд өндөр амжилтанд хүрнэ. Өмнөө тавьсан зорилго өчүүхэн байвал та зорьсондоо хүрч чадахгүй гэдгийг санаж яваарай.

Та өнөөдөр цэргийн сургуулийн сонсогч гэвэл генерал болохыг мөрөөд, та өнөөдөр биеийн тамирын сургуулийн оюутан бол тив, дэлхий, олимпийн аварга болохыг мөрөөд. Та бүхэнтэй тохой зэрэгцээд ирээдүйн ерөнхийлөгч, ерөнхий сайд, дэлхийн хэмжээний мэргэжилтэн, генерал, тив, дэлхий, олимпийн аваргууд хамтдаа нэгэн ангид сурч байна гээд бод.

ШИГТГЭЭ

CNN-г үндэслэгч Тед Тернерийг залуу байхад эцэг нь түүнд хандаж “... Чи өөртөө энэ насандаа хүрч чадахааргүй тийм том зорилго тавь ...” гэж зөвлөжээ. Тэрээр эцгийнхээ хэлсэн үгийг амьдралынхаа үндсэн зарчим болгосон ба дэлхийд хамгийн том телевизийн сувгыг байгуулахаар санаа шулуудсан байна. Түүний энэхүү зорилгоо биелүүлэх замд маш олон бэрхшээл саад учирч байсан гэдэг. Хожим нь Тед Тернер: “...Надад миний зорилготой харьцуулахад үргэлж жижиг бэрхшээлүүд тохиолдож байсан учраас би ямар ч бэрхшээл дунд төөрөлгүй, зорилгоо хэзээ ч хараанаасаа салгадаггүй байсан...” гэж хэлжээ.

Бидний сайхан мөрөөдөлдөө хүрэх зам шулуун дардан байхгүй. Янз бүрийн бэрхшээл, саад тохиолдоно. Хүмүүс бид өнөөдөр, маргааш, нөгөөдөр ирээдүйд хэрхэх нь тодорхойгүй нөхцөл дунд ажиллаж амьдарч, сурч хөдөлмөрлөж байна.

Эрсдэл: Хохирол учирч болох
магадлал.

Амьдралд эрсдэл хэмээх дагуул сүүдэр мэт дагаж явдгаас амьдрал сонирхолтой болсон ч байж магадгүй.

Амьдралд бидний хүсэл зоригоос үл шалтгаалан байгалийн болон гэнэтийн аюул осол тохиолдож, амьдрал болон бизнесийн хэвийн үйл ажиллагаа алдагдан их, бага хэмжээний хохирол хүлээх явдал гарах ба үүнийг эрсдэл гэдэг. Үүний заримаас дурдвал:

1. Өвдөх, эрүүл мэндээ алдах, архаг хууч өвчтэй болох, мэс засалд орох, халдварт өвчин, хорт хавдраар өвчлөх, ДОХ-ын халдвар авах, сэтгэцийн эмгэгтэй болох, мэргэжлээс шалтгаалах өвчин тусах, хөдөлмөрийн чадвараа хагас болон бүрэн алдах, нас барах, бэлэвсрэх, эх, нялхас эндэх, үр хөндүүлэх, зуурдаар насан өөд болох, тэжээгчээ алдах, хөгжлийн бэрхшээлтэй болох, хүнийг гомдоох, үг хэлээр доромжлох, эрүүл мэндийн хувьд ажилдаа тэнцэхгүй болох, цус ойртолт болох, хэт таргалалтанд өртөх, хөдөлгөөний дутагдалд орох, төрөлхийн болон олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй болох, хүн амын дундаж наслалт багасах, хөгшрөх, өндөр настнуудын авч буй тэтгэвэр нь амжиргааны наад захын хэрэгцээг хангахгүй байх, интернэт, гар утасны хэрэглээ өсөхийн хирээр хүмүүсийн хоорондын амьд харилцаа багасах;
2. Байгалийн гамшигт өртөх, гэнэтийн болон ахуйн, зам тээврийн, үйлдвэрлэлийн осолд орох, тээвэрлэлтийн эрсдэлд өртөх, мэргэжлийн хариуцлага алдах;

3. Хүний амьдралаар тоглох, гэр бүл цуцлах, сэтгэл зүйн эрсдэлд орох, ганцаардах, үр хүүхэдгүй байх, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөх, бэлгийн дарамт хүчирхийлэлд өртөх, хүсээгүй жирэмслэлт, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүдийн тоо өсөх;
4. Арга хэмжээ авхуулах, албан тушаал буурах, орон тооны цомхотголд орох, ажилгүй болох, цалин буурах, тухайн гэр бүл дотор ажилгүй хүний тоо өсөх;
5. Валютын ханш өсөх, хүн амын худалдан авах чадвар буурах, инфляци өсөх, хадгаламжийн хүү буурах, зээлийн хүү өсөх, татвар нэмэгдэх, зээлээ төлж чадахгүй болох, төлбөрийн чадваргүй болох, мөнгөн торгууль төлөх, өрсөлдөөнд ялагдах, санхүүгийн эрх чөлөөгүй болох, ажиллаж буй байгууллага нь дампуурах, харилцагчаа алдах, ашиг орлого олох боломжоо алдах, компанид оруулсан хувьцаанаас алдагдал хүлээх, хөрөнгөө оруулсан компани нь төлбөрийн чадваргүй болж дампуурах, олгосон зээл нь найдваргүй болох, эд хөрөнгөө алдах;
6. Ялгаварлан гадуурхагдах, ядууралд өртөх, гэмт хэрэг үйлдэх, шүүхээр ял шийтгүүлэх, хэлмэгдэх, хилсээр ял эдлэх, архи, тамхи, хар тамхинд донтох, хуулийн цоорхой заалт;
7. Сургуулиас хасагдах, боловсрол мэргэжил эзэмшиж чадахгүй, бичиг үсэг үл мэдэх, сургуулиас завсардах;
8. Мөнгө угаалт, албан тушаалаа урвуулан ашиглах, авилга, хээл хахууль авах, хар тамхи зөөвөрлөх, хууль бус наймаа эрхлэх, хуурамч мөнгөн тэмдэгт хэвлэх, хориотой бараа бүтээгдэхүүн худалдах, компьютерын программд нэвтрэх, залилан хийх, хууль бусаар хөрөнгө хил давуулах, зөвшөөрөлгүй ан агнах, барих, хил давуулан наймаалах, түүх соёлын дурсгалт зүйлийг хил давуулан наймаалах, гаднаас зөвшөөрөлгүй төрөл бүрийн химийн хорт бодисыг улсын хилээр оруулж ирэх, хуурамч диплом, зээлийн карт хуурамчаар үйлдэх, гадаадын иргэдийг хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хүн хулгайлах, барьцаалах, зэвсгийн наймаа, биеэ үнэлэх, татвараас зайлсхийх, хэт өндөр хүүтэй зээл олгох, хууль бус мөрийтэй тоглоом тоглох, хулгай, дээрэм тонуул хийх, хүн наймаалах, хүний эд эрхтэн наймаалах, хуурамч бараа үйлдвэрлэх, алан хядах үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх, хорлон сүйтгэх үйл ажиллагаа хийх, хууль бус үйл ажиллагаанаас олсон гэж үзэж болох орлогыг тээвэрлэх, шилжүүлэх, хөрвүүлэх, хувиргах болон хуулийн дагуу олсон бусад хөрөнгө мөнгөтэй нийлүүлэх замаар эдгээр орлогын мөн чанар, эх үүсвэр зарцуулалт, шилжилт хөдөлгөөн өмчлөлийн талаарх мэдээллийг нуун далдлах төөрөгдүүлэх зэрэг гэмт хэрэгт холбогдох, гэмт хэргийн золиос болох;
9. Агаарын болон хөрсний бохирдол зэрэг экологийн эрсдэлд өртөх, автозамын бөглөрөлд орох;

10. Улс төрийн эрсдэл, үймээн самуун, дайн, шашин хоорондын мөргөлдөөн гарах, гэмт халдлага үйлдэх, худлаа ярих, элдэв цуу яриа тараах, амиа золиослох;
11. Гадаадад ажиллахаар яваад эргэж эх орондоо ирэхгүй байх, сураггүй алга болох гэх мэт маш олон зүйлийг дурдаж болно.

ТАНЫ МЭДЛЭГТ

1. 2015 оны байдлаар авч үзэхэд манай улсын нийт өрхийн дотор өрх толгойлсон эхийн эзлэх хувийн жин 9.1% байна.
2. Манай хүн амын дундаж наслалт жил ирэх тусам өсч байгаа ч дэлхийн бусад орнуудтай харьцуулахад бага байдаг. Хүйсийн хувьд авч үзэхэд, эрэгтэйчүүдийн дундаж наслалт эмэгтэйчүүдээс 9 жилээр бага байна.
3. Нийт нас баралтын дотор 0-1, 45-49, 50-54, 55-59, 70 ба түүнээс дээш насны хүн амын нас баралт өндөр хувийг эзэлж байна.
4. Гэр бүл цуцлалт өмнөх оноос 3.3 хувиар өссөн байна.
5. Нийт ажилгүй иргэдийн дотор эрэгтэйчүүдийн эзлэх хувийн жин 57.9 хувийг эзэлж байна.
6. Нас барсан хүний тоо 16374 байгаагийн дотор зүрх судасны тогтолцооны өвчнөөр нас барагсад 34.1 хувь, хавдар өвчнөөр нас барагчид 24.6 хувийг эзэлж байна. Нийт зонхилох өвчнөөр нас барсан хүн амын дотор эрэгтэйчүүдийн эзлэх хувийн жин 60 хувь байна.
7. Улсын дунджаар 1000 амьд төрөлтөнд ногдох нялхсын эндэгдэл 15, эхийн эндэгдэл 21 байна.
8. 10000 хүн амд ногдох хорт хавдраар шинээр өвчлөгчдийн дунд элэг, ходоодны хорт хавдраар өвчлөгчид, нас барагчид ихэнх хувийг эзэлж байна.
9. Үр хөндөлт улсын хэмжээгээр 18168 тохиолдол байгаа нь өмнөх онтой харьцуулахад 0.12% өссөн байна.
10. Ойн түймэр давхардсан тоогоор нийтдээ 184 гарчээ.

Эх сурвалж: Монгол Улсын “Статистикийн эмхэтгэл 2015”

13.2 Эрсдэлийн төрлүүд

Дээр дурдсан бүх эрсдэлийг даатгах боломжгүй. Эдгээрээс бид цаашид зөвхөн даатгах боломжтой эрсдэлийн талаар авч үзэх болно. Даатгах боломжтой эрсдэлд дараах эрсдэлүүд орно. Үүнд:

1. **Байгалийн эрсдэл:** Ган зуд, цаг зуурын бэрхшээл, ширүүн шуурга, хэт хүйтрэлт, хүйтэн бороо, аянга, гал түймэр, газар хөдлөлт, хөрсний нуралт, усны үер гэх мэт;
2. **Ахуйн чанартай гарах эрсдэл:** Юманд цохиулах, түлэгдэх, халтирч унах, бэртэх, гэмтэх, ахуйн хийд хордох;
3. **Үйлдвэрлэл, техниктэй холбоо бүхий эрсдэл:** Машин тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэлтэй харьцаж ажиллах үед гарах эрсдэлүүд, сантехникийн, цахилгаан эрчим хүчний хэлбэлзлийн, технологийн алдааны эрсдэл, хорт хийд хордох, үйлдвэрлэлийн осолд орох;
4. **Мал, амьтдын нөлөөллөөр үүсэх эрсдэл:** Морь малаас унах, чирэгдэх, хазуулах, тийрүүлэх, өшиглүүлэх, мөргүүлэх, тэжээвэр болон араатан амьтанд бариулах, уруулах;
5. **Тээврийн хэрэгсэлтэй харьцах үеийн эрсдэл:** Бүх төрлийн тээврийн хэрэгслээр зорчин явах үед гарсан эрсдэлүүд;
6. **Ажил мэргэжлийн онцлогоос шалтгаалан гарах эрсдэл:** Тамирчин, жүжигчин, цэргийн албан хаагчид, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид, гал сөнөөгчид, онцгой байдлын аврагчид, шүхэрчид, уурхайчид зэрэг мэргэжлийн хүмүүс нь бэлтгэл сургуулилалт, уралдаан тэмцээн, үзүүлэх тоглолтын үед гэнэтийн осолд орох, мөн ил, далд уурхайн цөмрөлт, нуралт, дэлбэрэлтэд өртөх, хорт хийд угаартах, хордох зэргээр амь нас, хөдөлмөрийн чадвараа алдах;
7. **Мэргэжлийн хариуцлагаас шалтгаалж гарах эрсдэл:** Инженер хүн барилгыг зураг төслийн дагуу бариулаагүйгээс орон сууцны барилга нурах, эмч буруу онош тавих, эмийн сангийн ажилтан буруу эм олгох, худалдааны байгууллага дээр хадгалалтын горим алдагдсанаас бүтээгдэхүүн муудах гэх мэт;
8. **Хүн, мал амьтдын төрөл бүрийн өвчний эрсдэл:** Хүнд тусдаг ердийн болон халдварт өвчнүүд, малаас хүнд, малаас малд дамжин халдварладаг халдварт өвчнүүд болох шүлхий, мялзан, ил ям, годрон, адууны цусаар халдварлах өвчин, галзуу, боом, брадзот, бруцеллөз, сахуу, дуут хавдар, шувууны тахал, лейкоз гэх мэт халдварт өвчнүүд, хурдан удмын морь уралдааны замд бэртэл авах, бахардах;
9. **Хүүхэд багачуудад тохиолдож болох эрсдэл:** 0-16 насны хүүхдүүд байгалийн гамшигт өртөх, ус шаварт унах, юманд цохиулах, хавчуулах, хальтрах, унаж бэртэх, түлэгдэх, гар хөлөө эсгэх, зүсэх, чавчих, зам тээврийн аюул осолд өртөх, цэцэрлэг, сургуулийн анги танхимд байх үед гарч болох осол, мал болон амьтдын нөлөөллөөр үүсэх эрсдэлүүд гэх мэт.

Дээр дурдсан эрсдэлүүдийг дотор нь дараах байдлаар ангилдаг. Үүнд:

1. **Хувийн эрсдэл:** Хүн зуурдаар нас барах, өвдөх, хөдөлмөрийн чадвараа хагас буюу бүрэн алдах, өндөр насыг наслах, тэтгэврийн орлого нь амьжиргааны наад захын хэрэгцээг хангахгүй байх, ажилгүй болох, эрүүл мэндээ алдах зэргээс болж алдагдал хүлээхтэй холбоо бүхий тодорхойгүй байдлыг хувийн эрсдэл гэж хэлнэ.
2. **Эд хөрөнгийн эрсдэл:** Байгалийн үзэгдэл, хулгай болон бусад тохиолдлын улмаас эд хөрөнгөд хохирол учрахыг хөрөнгийн эрсдэл гэнэ.
3. **Санхүүгийн эрсдэл:** Ашиг орлого олох боломжоо алдах, компанид оруулсан хувьцаанаас алдагдал хүлээх, хөрөнгөө оруулсан компани нь төлбөрийн чадваргүй болж дампуурах, олгосон зээл нь найдваргүй болохтой холбоо бүхий эрсдэлийг санхүүгийн эрсдэл гэнэ.
4. **Хариуцлагын эрсдэл:** Өөрсдийн анхаарал болгоомжгүй үйл ажиллагаанаас болж бусдын амь нас, эрүүл мэнд, ашиг сонирхол, эд хөрөнгөд хохирол учруулахтай холбоо бүхий эрсдэлийг хариуцлагын эрсдэл гэнэ.

Эдгээр нь даатгах боломжтой эрсдэлд хамаарна. Даатгах боломжтой эрсдэлийг дараах шалгуураар тодорхойлдог. Үүнд:

- ✓ Эрсдэлд өртсөн объект нь чухал ач холбогдолтой байх;
- ✓ Эрсдэл нь тодорхой байх;
- ✓ Эрсдэлд өртөх тохиолдол нь олон (эрсдэлийн давтамж өндөр) байх;
- ✓ Гарсан хохирол нь санамсаргүй, гэнэтийн шинжтэй байх;
- ✓ Гарсан хохирол нь тайлбарлаж, хэмжиж болохуйц байх;
- ✓ Гарсан хохирол нь сүйрлийн бус шинжтэй байх. Өөрөөр хэлбэл, эрсдэл нь гамшгийн шинжтэй байж болохгүй. Тухайлбал, эрсдэлд хэт олон хүн хамрагдсан, тоо томшгүй олон эд хөрөнгө сүйрсэн байж болохгүй.
- ✓ Даатгалын компани ашиг олох боломжтой байх гэх мэт.

13.3 Хувь хүний эрсдэлийн удирдлага

Эрсдэлийн удирдлага: Хувь хүн өөрийн хөрөнгө, мөнгөө эрсдэлээс хамгаалах, эрсдэлийг бууруулах талаар стратеги боловсруулж, түүнийгээ амьдралд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа.

Эрсдэлийн удирдлага нь төлөвлөлтөөс эхэлдэг. Эрсдэлийг бүрэн алга болгоно гэж байдаггүй. Эрсдэлээс бүрэн сэргийлэх шалгарсан ганц арга гэж байдаггүй. Хувь хүн өөрт тохиолдох эрсдэлээ янз бүрийн аргаар удирддаг.

1. Өнөөдөр тулгарч байгаа болон өмнө тохиолдсон эрсдэлдээ дүн шинжилгээ хийх, гаргасан алдаагаа давтахгүйг хичээж ажиллах;

2. Ирээдүйд ямар нэгэн эрсдэл гарахаас өмнө урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авах. Үүний тулд тодорхой хэмжээний мөнгөн болон биет нөөцтэй байх;
3. Эрсдэлээ бусдад шилжүүлэх. Даатгалд хамрагдах замаар эрсдэлээ багасгах;
4. Эрсдэлээс зайлсхийх. Бараа нийлүүлэх гэрээнд бараа тээвэрлэлтийн эрсдэлийг худалдан авагч тал ба тээвэрлэгч байгууллагын аль нэг нь хариуцах заалт оруулах замаар бараа тээвэрлэлтийн явцад гарч болзошгүй эрсдэлээс зайлсхийх;
5. Диверсификаци хийх буюу эрсдэлийг тараан байршуулах. Та мөнгөө үнэт цаасанд байршуулах гэж байгаа бол өөр өөр компанийн хувьцааг худалдаж авах. Энэ нь таны ирээдүйд хүлээх эрсдэлийг тодорхой хэмжээгээр бууруулах ба үүнийг диверсификаци буюу тараан байршуулалт гэж хэлдэг.
6. Эрсдэлээ удирдахад шаардлагатай өөрийн оюуны чадамжаас ашиглах. Тухайлбал,
 - ✓ Логик математикийн чадамж;
 - ✓ Орон зайн чадамж;
 - ✓ Бие бялдрын чадамж;
 - ✓ Хүмүүс хоорондын харилцааны чадамж⁶⁷ гэх мэт.
7. Даатгалд даатгуулах гэх мэт аргуудыг өргөн ашигладаг.

Хүн бүрийн эрсдэлээ удирдах чадвар харилцан адилгүй. Зарим нь өөрийн өмнө тулгарч буй бэрхшээлийг давж гардаг. Зарим нь бэрхшээлийн өмнө өвдөг сөхөрдөг. Иймд хувь хүн өөрт тохиолдсон эрсдэлээ удирдахдаа өөрийн оюуны чадамжаа ашиглаж сурах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, оюуны чадамжаа хөгжүүлж түүгээрээ мэргэжлээ сонгох нь цаашдаа сайхан амьдрах боломж олгодог. Хоббигоо нээх, хөгжүүлэх хэрэгтэй.

Хувь хүний эрсдэлийн зөв удирдлага нь дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Нийгэмд тухайн хүн, өрх гэрийн амьдрах чадварыг харуулах;
- Ашиг орлого нь өсөн нэмэгдэх;
- Ажил төрлийн бат бэх холбоо үүсэх;
- Нэр хүнд нь олон түмний дунд өсөх;
- Хувь хүн, гэр бүлд, бизнесийн үйл ажиллагаанд, нийгэмдээ ач тустай байх болно⁶⁸.

⁶⁷ Балж.Г, (2015). Эрсдэл, эрсдэлийн удирдлага ба даатгал. х.50.

⁶⁸ Балж.Г, (2015). Эрсдэл, эрсдэлийн удирдлага ба даатгал. х.57

Сэдвийн дүгнэлт

Хүмүүс бид өнөөдөр, маргааш, ирээдүйд хэрхэх нь тодорхойгүй нөхцөл дунд ажиллаж амьдарч, сурч хөдөлмөрлөж байна. Хүн бүхэн сайхан мөрөөдөлтэй амьдрах хэрэгтэй. Мөрөөдөл нь таныг одоо, ирээдүйд аз жаргалтай болгох чухал зүйлийн нэг. Та өөрийн мөрөөдөл дээрээ үндэслэж амьдралын зорилгоо тодорхойлно.

Хувь хүнд тохиолдох бүх эрсдэлийг даатгах боломжгүй, даатгах боломжтой, боломжгүй эрсдэл гэж ангилж болно. Өөрийн өмнө тулгарч буй эрсдэлээ зөв удирдаж чадсан хүн өөрийгөө засаад, гэрээ засаад, цаашид төрөө засахад их хувь нэмэр оруулах болно.

Хувь хүнд тохиолддог эрсдэлийг удирдах олон арга байдгийн нэг нь даатгалд даатгуулах явдал юм.

Бататгах асуултууд

1. Эрсдэл гэж юу? Өөрт тохиолдсон эрсдэлийн талаар ярина уу.
2. Даатгах боломжтой ямар эрсдэлүүд байдаг талаар ярилцана уу.
3. Эрсдэлийн төрлүүдийн талаар бодит жишээн дээр дэлгэрүүлэн ярилцана уу.
4. Хувь хүний эрсдэлийг удирдах ямар аргууд байдаг вэ?
5. Хувь хүний эрсдэлийн удирдлагын ач холбогдлыг ярилцана уу.